

KEREZSI KLÁRA

Láthatatlan elkövetők és kézzelfogható börtönök, avagy kell-e Magyarországnak börtönépítési program?

A lényeget illetően évszázadok óta megoldatlan kérdés, hogy a társadalom milyen módon érvényesítse a büntető jellegű igazságszolgáltatást, s hogy milyenek legyenek ennek intézményei. Kérdés, hogy egy-egy országban – és különösen a mai Magyarországon – mit lehet tenni a börtönbeli drogproblémákkal, az etnikai megoszlással, annak megmerevítésével, s általában a bűncselekményekre kirótt büntetések valós hatásaival kapcsolatban.

A börtön társadalmunk zárt világa, amelyről nem beszélünk eleget. A büntető igazságszolgáltatás hatalmas és egyre növekvő költségei ellenére eddig meglehetősen kevés tudományos és kormányzati figyelmet kaptak a büntetőpolitika új irányvonalának anyagi vonzatai, gazdasági és társadalmi hatásai. Pedig talán végig kellene gondolni, hogy mennyibe is fog kerülni a büntetési tételek felemelésében, az új cselekmények pönalizálásában (bírságolásában), a középérték alkalmazásában, az összbüntetés új szabályaiban vagy a feltételes szabadságra bocsátás korlátozásában megnyilvánuló, jogalkotói szigor.

Magyarországon a 100 000 lakosra számított börtönnépesség már most is igen magas: 130–135 fő. Az Európai Unió tagállamaiban ez a mutató 100 körül van: Németország 90/100 000, Nagy-Britannia 110/100 000, de az is igaz, hogy Európában egyedül Finnországban csökken folyamatosan a börtönnépesség. S az is tény, hogy Új-Zélandon 370/100 000, illetve az USA tagállamaiban 124–830/100 000 a gyakorisági mutató.¹

A bebörtönzési ráta gyakoriságának emelkedése miatt Kalifornia állam (USA) már többet költ az állami költségvetésből a börtönök fenntartására, mint a felsőoktatásra.²

A börtönnépesség létszáma szerte Európában növekszik. Ennek egyik oka a hosszabb szabadságvesztési tartamok alkalmazása, első-

1 Albrecht, H-J.-Kalmthout, A. (1997): Developments in the conception and use of non-custodial sanctions. CEP Bulletin, December, No. 6.

2 Albrecht, H-J.-Kalmthout, A. (1997): id. mű p. 1.

sorban a droggal kapcsolatos bűncselekmények számának megnövekedése miatt. Az erőszakos és a szexuális bűncselekmények szigorúbb megítélése ugyancsak a szabadságvesztésre ítélt létszámának növekedését eredményezte. A bűnözéssel szemben megnyilvánuló „nullatolerancia” elve, a punitívabb megközelítés még a csekély súlyú bűncselekményt elkövetőkkel kapcsolatos korábbi büntetés-kiszabási gyakorlatot is megszigorította. A börtönnépesség növekedését eredményezte az elmúlt évtizedekben a marginalizálódott helyzetű népesség létszámának növekedése (elsősorban a bevándorlók és a hosszú ideje munkanélküliek csoportjairól van szó), amelynek tagjait – amennyiben összeütközésbe kerülnek a törvénnyel – nagyobb valószínűséggel sújtják szabadságvesztéssel, mint a társadalom kedvezőbb helyzetű csoportjainak tagjait, hiszen tőlük büntetés címén már nem lehet mást elvenni, mint a szabadságukat. Amikor körbenézünk Európa börtöneiben, azt látjuk, hogy a *bevándorlók* és a *kábítószerrel* kapcsolatos cselekményt elkövetők a leggyorsabban növekvő csoport a bebörtönzöttek között. A National Corrections Reporting Program (NCRP) adatai szerint az Egyesült Államokban az 1980-as években a börtönnépesség növekedésének több mint a fele (52 százalék) a drogos bűncselekményt elkövetők bebörtönzéséből származott.³

„A büntetés-végrehajtásnak fel kell készülnie a szervezett bűnözői csoportok vezéralakjainak, illetve a kábítószer-fogyasztó elítéltek befogadására, szükség esetén védelmére” – mondta nemrég a Népszabadságnak adott interjújában az országos börtönparancsnok.

Az állítás első fele naivitást tükröz, a második fele viszont gyorsan valósággá válhat.

Vajon tisztában vagyunk-e azzal, hogy mi a várható következménye a droggal kapcsolatos bűncselekmények szigorúbb megítélésének? Tudjuk-e, hogy mindez azt is jelenti: a drog megjelenik büntetés-végrehajtási intézményeinkben? Végig gondolta-e bárki, hogy a börtönben sokkal nehezebb „drogmentes-övezet”-et kialakítani, mint távol tartani a drogos elkövetőket a büntetés-végrehajtási intézetektől?

Az USA-ban 12 százalék az afro-amerikai népesség aránya. A feketék aránya azonban a havonta drogot használók körében már 13 százalék, 35 százalék azoknál, akiket droggal kapcsolatos cselekmény miatt őrizetbe vettek,

Vajon tisztában vagyunk-e azzal, hogy mi a várható következménye a drogfogyasztás, és a droggal kapcsolatos bűncselekmények szigorúbb megítélésének? Tudjuk-e, hogy mindez azt is jelenti: a drog megjelenik büntetés-végrehajtási intézményeinkben?

³ Messner, S.F.–Rosenfeld, R. (1997): Crime and the American Dream. Wadsworth Publishing Company, Belmont, 2nd ed. p. 89.

azoknál, akiket ilyen cselekmény miatt elítéltek 55 százalék, és azon elkövetőknél, akiket emiatt be is börtönöztek 74 százalék.⁴

Talán az sem véletlen, hogy a konzervatív kriminológus, John D. DiIulio Jr. – aki 10–15 évvel ezelőtt az egyik legharcosabb követelője volt a „kemény kéz” büntetőpolitikájának – 1999-ben már a következőket írja: „Az amerikai börtönnépesség elérte a 2 millió főt ... A büntető igazságszolgáltatás rendszere képtelenné válik arra, hogy megfelelő szankciót szabjon ki és azt ésszerűen ellenőrizze, különösen a droggal kapcsolatos cselekményt elkövetők esetében. Itt az ideje annak, hogy a politikusok megváltoztassák a nézőpontjukat és a börtönnépesség »nulla-növekedésének« elvét kövessék. ...1997-ben, annak ellenére, hogy a bűnözés csökkenése folytatódott, a börtönnépesség létszáma 5,2 százalékkal emelkedett.”⁵

Hazai és külföldi kutatási tapasztalatok egyaránt visszaigazolják, hogy a büntetés mint társadalmi intézmény nem pusztán a büntetőjogi bűnösséghez kapcsolódik, hanem a gazdasági, társadalmi státushoz is, főként jól körülhatárolható társadalmi csoportokban. John Irwin az amerikai börtönök vizsgálata során jutott el ahhoz a felismeréshez, hogy az amerikai börtön a megfogalmazott büntetési céloktól függetlenül a szegény, munkanélküli, és potenciálisan veszélyes népesség kontroll alatt tartásának egyik eszközeként funkcionál.⁶

A kutatók prognózisa szerint például ha a jelenlegi bebörtönzési gyakorlat változatlan marad az USA-ban, minden 20 amerikai polgárból egyet szabadságvesztéssel fognak büntetni az élete során. A számítások szerint ez az arány jelentősen különbözni fog az egyes társadalmi csoportokban: a fehérek 4,4 százaléka (23:1), a spanyol származásúak 16 százaléka (6:1), s az afro-amerikai férfiak 28,5 százaléka (4:1) kerül börtönbe élete során.⁷

Beszédes azoknak az országoknak a listája is, amelyekről tudni lehet, hogy 1990 óta végeztek ki fiatalkorú bűnelkövetőt⁸: Irán, Nigéria, Pakisztán, Szaúd-Arábia, Jemen, Egyesült Államok.

4 Maurer, M.–Huling, T. (1995): Young Black Americans and the Criminal Justice System: Five Years Later. Sentencing Project, October, 1995.

5 DiIulio, John J., Jr. (1999): Two Million Prisoners Are Enough. The Wall Street Journal, March 12.

6 Irwin, J. (1990): The Jail: Managing the Underclass in American Society. Berkeley, California. Hivatkozik rá: Duff, A.–Garland, D. (eds.) (1994): A Reader on Punishment. Oxford University Press, Oxford, p. 32.

7 Penal Reform International (1997): PRI Newsletter, No. 29, June 1997.

8 Penal Reform International (1998): PRI Newsletter, No. 35, December 1998. p. 5.

Hazai és külföldi kutatási tapasztalatok egyaránt visszaigazolják, hogy a büntetés mint társadalmi intézmény nem pusztán a büntetőjogi bűnösséghez kapcsolódik, hanem a gazdasági, társadalmi státushoz is, főként jól körülhatárolható társadalmi csoportokban.

MAGYAR VALÓSÁG

Több olyan hiedelem él a hazai közfelfogásban – de sajnos gyakran még a szakmaiban is –, amely szerint indokolt a szabadságvesztés alkalmazásának „túlhasználata”:

Az első hiedelem szerint: „A bűnözést az erőszakos bűncselekmények jellemzik.”

A statisztikai tények azt mutatják, hogy az össz-bűnözés nagyságrendjét alapvetően nyolc bűncselekmény-fajta alakulása határozza meg.

Ezzel szemben a statisztikai tények azt mutatják, hogy az össz-bűnözés nagyságrendjét alapvetően nyolc bűncselekmény-fajta alakulása határozza meg, s ezen belül is kiemelkedően a lopás, a betöréses lopás, a rongálás és a járművek önkényes elvétele. Ezt a téves benyomást jelentősen megerősíti a média, amely a valóságtól eltérő módon mutatja be a hazai bűnözés szerkezetét.

Érdemes figyelni olyan statisztikai „huncutságokra” is, amelyek jelentősen megváltoztathatják a hazai bűnözés alakulásáról nyert képünket. Ilyen volt az 1998-ban ismertté vált bűncselekmények körében a szabálysértési értékre elkövetett csalások esete, amelyek összességében mintegy 100 000 bűncselekménnyel emelték meg az ismertté vált cselekmények nagyságát.

A második hiedelem szerint: „A polgárok azért támogatják a szabadságvesztéses büntetés gyakoribb alkalmazását, mert ezt tekintik az egyetlen »igazi« büntetésnek.”

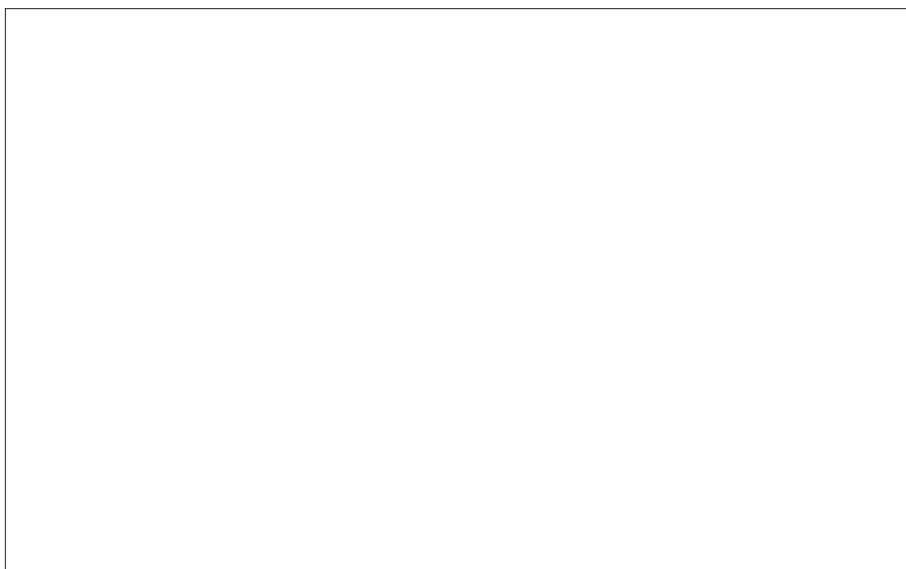
Nem tagadható, hogy az emberek egy része egyszerűen szeretné rács mögött tudni az összes bűnelkövetőt, és nem gondolkodik azon, hogy mi lesz a szabadulásuk után. Ugyanakkor a British Crime Survey, illetve Ausztrália Victoria tagállamának igazságügyi minisztere által kezdeményezett felmérés adatai szerint sokat számít, hogy hogyan tesszük fel a kérdést, amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy az emberek mit gondolnak a megfelelő büntetésről. Lehet úgy kérdezni, hogy „Mit érdemel a gyilkos?” Ekkor természetesen azt a választ kapjuk, hogy „kötelet!”. Ha azonban több információt adunk az ügyről, ha a háttérrel, az indítékokat, az egyéb körülményeket is felvázoljuk, akkor például az is kiderülhet (mint az angol vizsgálatnál), hogy a megkérdezett polgár még a létező büntetékiszabási gyakorlatnál is enyhébb jogkövetkezményeket látna célszerűnek. Nem is beszélve arról, hogy minden viktimológiai vizsgálat eredménye szerint a sértettek a helyreállítást, a jóvátételt tekintik az elsődleges szempontnak.⁹

⁹ Herald Sun (1996), Friday, September 13. p. 12–16.

A harmadik hiedelem szerint: „A büntetés kiszabás túlságosan enyhe, és azokat, akik erőszakos bűncselekményeket követnek el, nem ítélik szabadságvesztésre, vagy ha igen, túlságosan rövid ennek a tartama.”

Azok, akik pusztán a büntető igazságszolgáltatás működtetésével szeretnék megoldani a bűnözés visszaszorítását, természetesen a büntetés kiszabás enyhe voltát tekintik a bűnözés-kezelés neuralgikus pontjának. Az alábbi ábra viszont azt mutatja, hogy a bíróságok az általánosan enyhülő büntetés kiszabási gyakorlat mellett – azokkal az elkövetőkkel szemben, akiket végrehajtandó szabadságvesztésre ítélnék – egyre hosszabb tartamú szabadságvesztést alkalmaznak.

1. ábra A szabadságvesztéses büntetés alkalmazása 1984–1999

Szabadságvesztésre – egyáltalán büntetésre – azonban csak azt a bűnelkövetőt lehet ítélni, akinek kilétét a nyomozó hatóságok felderítik. Manapság éppen azoknál a bűncselekményeknél a legrosszabb a felderítési arány, amelyek a legközelebről érintik az átlagpolgárt.

A közösség biztonságának megőrzéséhez bizonyos esetekben hosszú tartamú, néha igen hosszú tartamú szabadságvesztés lehet szükséges. Mégsem hiszem, hogy az egyre hosszabb és hosszabb szabadságvesztéses büntetés fenyegetése vissza fogja tartani a szokásszerű bűnözőt. Ami valóban visszatartja – Beccaria óta tudjuk –, az a felderítés valószínűsége. Hiheti-e bárki, hogy azt a professzionális betörőt, aki tudja, hogy 10 esetből csak valamivel több mint két esetben fogják el a tettest, éppen a beígért hosszabb tartamú büntetés fogja visszatartani?

A bűncselekményekkel okozott kár értékelésénél általában figyelmen kívül marad, hogy ha a 93 Mrd Ft kárból 56 Mrd Ft az ismeretlen tetteses cselekményekre esik, ha a lopásnál és a betöréses lopásnál az elkövetett cselekmények háromnegyedében nem találják meg a tettest, akkor igen nehéz az enyhülő büntetés kiszabási gyakorlatot okolni – akár közvetve is – a bűnözés kedvezőtlen alakulásáért. Ugyanis nem a kiszabott büntetés enyhe volta az, ami a bűnelkövetőben megerősíti azt az élményt, hogy az elkövetett cselekmény következményeit meg lehet úszni, hanem egyértelműen az, hogy nem kerültek kézre. Az 1998-ban ismertté vált 269 ezer lopás és betöréses lopás esetében mindössze 55 ezer cselekménynél sikerült kézre keríteni a tettest. Azaz ha a büntetőeljárás hatálya alá minden 10 elkövetőből csak kettő kerül, nagyon nehéz megszabadulni attól a gondolattól, hogy valóban ők azok a vesztesek, akik még bűnelkövetőként is sikertelenek, hiszen elkapták őket.

2. ábra *A vagyon elleni bűncselekményekkel okozott kár*
(Mrd Ft)

A negyedik hiedelem szerint: „Minél nagyobb a szabadságvesztésre ítélték aránya, annál eredményesebb a büntető igazságszolgáltatás.”

Az elmúlt két évtized amerikai büntetőpolitikája, amely a börtön-népeség jelentős növekedését eredményezte, igen sokba került az adófizetőknek. A Rockefeller Institute of Government adatai szerint az Egyesült Államokban 1983-ban az igazságszolgáltatásra fordított költségek 52 százaléka jutott a rendőrségnek, és 28 százaléka a büntetés-végrehajtásnak. 1995-ben viszont már e költségek 43 százalékát költötték a rendőrségre és 37 százalékát a büntetés-végrehajtásra.¹⁰ A

¹⁰ DiIulio, John J., Jr. (1999): Two Million Prisoners Are Enough. The Wall Street Journal, March 12.

tények azonban azt is bizonyítják, hogy 1994–95-ben az Egyesült Államok azon tagállamaiban, ahol a „Three Strikes and You’re Out”¹¹-szabály érvényesült, 0,4 százalékkal csökkent az összbűnözés és 1,7 százalékkal az erőszakos bűnözés. Azokban az államokban viszont, amelyek ezt a szabályt nem alkalmazták, az összbűnözés 1,2 százalékkal, és az erőszakos bűncselekmények 4,6 százalékkal csökkent.¹²

Sajnos széles körben nem ismertek azok a kutatási eredmények sem, amelyek szerint legalább 25 százalékkal kell megnövelni a börtönnépességet ahhoz, hogy a bűnözési ráta 1-2 százalékkal csökkenjen.¹³

Az ötödik hiedelem szerint: „Sok ember bebörtönzése olcsó megoldás a bűnözés kezelésére.”

A szabadságvesztés alkalmazásának vannak nehezen „forintosítható” következményei: a bebörtönzés bármely formája csökkenti az elítélt önellátási képességét, ételt, ruházatot, fedelet biztosít anélkül, hogy neki magának bármit is tennie kellene érte. Nem kell munkát, foglalkozást keresnie magának, és a családjáról sem kell gondoskodnia. Amivel viszont számolni lehet, az az, hogy ennek a függésben tartásnak meglehetősen magasak a költségei.

Egy új börtönférőhely létesítése 10 M Ft-ba kerül. A szabadságvesztés költsége 1998-ban folyó áron számolva naponta és elítéltenként 2999 forint volt. A börtönbüntetés végrehajtására tehát elítéltenként évente 1 millió forintot fordít az adófizető polgárok közössége.

A szabadságvesztés kimagaslóan a legdrágább büntetési nem, tehát arra kell használni, amire való: a legsúlyosabb bűnök büntetésére. Ugyanakkor a vagyon elleni bűncselekmények körében szoros összefüggés tapasztalható az elkövető előélete és a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazásának valószínűsége között. Ezt jelzi az is, hogy míg a felnőtt korú elítélteknek csupán 41,1 százalékát vonják felelősségre vagyon elleni bűncselekmény(ek) elkövetése miatt a bíróságok, addig az összes kiszabott szabadságvesztésben 56 százalékot, a végrehajtandó szabadságvesztésben 70,1 százalékot tesz ki a vagyon elleni bűncselekményre kirótt büntetés.

A vagyon elleni bűncselekmények körében szoros összefüggés tapasztalható az elkövető előélete és a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazásának valószínűsége között.

11 Kötelező életfogytig tartó büntetés azokkal szemben, akik harmadszor követtek el súlyos erőszakos vagy fegyveres, illetve kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményt.

12 Macallair, Dan, Khaled Taqi-Eddin and Mike Males. (1999) Striking Out: The Failure of California’s „Three Strikes and You’re Out” Law. San Francisco, California: The Justice Policy Institute.

13 NACRO (1991): The Cost of Penal Measures. Briefing Paper.

A börtönnépesség jó része vagyon elleni bűncselekmények, betöréses lopás és lopás miatt kapott szabadságvesztést, és többségüket ilyen bűncselekmény elkövetése miatt már többször is elítélték. Az emberek többsége úgy gondolja, hogy a betöréses lopást mindig előre megtervezett és erőszakos módon hajtják végre. Valójában azonban az ilyen cselekmények jó részét a kínálkozó helyzet csábítása miatt hajtják végre, s jelentős részük az üzleti, hivatali vagy egyéb helyiségben talált értékek elviteléből áll.

3. ábra Az elkövetett bűncselekmények megoszlása a fogvatartottak körében, 1996 (%)

Tekintettel a szabadságvesztés kiemelkedően magas költségeire, nem kétséges, hogy a rövid tartamú szabadságvesztések végrehajtása nagy anyagi terhet ró a kincstárra, s közvetve az adófizető polgárokra. 1996-ban az elítéltek 6,7 százaléka töltött 6 hónapig terjedő szabadságvesztést, azaz az ugyanebben az évben a jogerősen szabadságvesztésüket töltő 9500 elítéltből 636 személy. Ha a 6 hónapig terjedő szabadságvesztést átlagosan 3 hónapnak vesszük, úgy ez a 636 elítélt összesen 57 240 napot töltött büntetés-végrehajtási intézetben, ahol egy napi fogvatartásuk 2999 forintba került. Azaz: csupán e 636 elítélt tartására 171 662 760 forintot fordított az adófizető polgárok közössége.

Hazánkban már a rendszerváltás időszakára előtérbe került a szabadságvesztés alkalmazásának csökkenése. A csökkenést részben a dekriminalizáció (prostitúció, közveszélyes munkakerülés stb.), részben egyes jogintézmények megszüntetése okozta (szigorított őrizet), s nem a büntetéskiszabási gyakorlat megváltozása.

A következő években a börtönnépesség jelentős növekedésével kell számolnunk az alábbiak miatt:

Jól érzékelhető, hogy a kormány a szigorúbb büntetések mellett áll, arra hivatkozva, hogy a közösség védelmét biztosítani kell. A szigorításra törekvő kormányzati elképzelés ugyanakkor nem számol az-

zal, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekbe azok is bekerülnek, akik-től már nincs mást elvenni, mint a szabadságukat, s akiket azért íté-
nek szabadságvesztésre, mert nincs más alkalmas – és hozzáteszem:
megnyugtató – szankció. Vagyis az átgondolt szankciórendszer mű-
ködésének gyakorlata helyett a szabadság-
vesztés preferálása ténylegesen növelni fogja
a további bűncselekmények elkövetésének va-
lószerűségét.

Magyarországon hiányzik az a hatékony
alternatív szankció-készlet, amely a társada-
lom számára megnyugtató – és olcsóbb – mó-
don helyettesíthetné a szabadságvesztést.

Azzal is számolni kell, hogy a börtönbün-
tetésnek nálunk erős a társadalmi elfogadott-
sága, és hogy a bűnözéstől való félelem szin-
tén a börtönnépesség növekedését eredmé-
nyezheti.

Az adatok szerint az elmúlt években a büntetés-végrehajtási bírúk
változtattak a feltételes szabadságra bocsátás eddigi gyakorlatán, s az
elítéltek egyre kisebb hányada szabadul feltételes kedvezménnyel.

Bizonyos bűncselekményi kategóriákban a büntetési tételek jelen-
tősen megnövekedtek, s ezzel a Büntető Törvénykönyvben „felborult”
az egyes bűncselekmények egymáshoz viszonyított súlyának rendsze-
re. Jelenleg ugyanis – az alkalmazható büntetési tételeket tekintve –
a közrend elleni bűncselekmények súlya azonossá, mi több, súlyosab-
bá vált, mint a személy elleni bűncselekményeké, bár feltételezhetően
nem erre irányult a jogalkotói szándék.

Az ún. középérték-szabály várhatóan szintén jelentősen növelni
fogja az alkalmazott szabadságvesztések időtartamát. Az Egyesült Ál-
lamokban – melynek bűnözése, mint tudjuk, távolról sem hasonlítható
a hazaihoz – hasonló folyamat zajlott le. Blumstein értékelése szerint¹⁴
a minimum-büntetés elve a drog elleni háborúban oda vezetett, hogy
„a drogterjesztéssel kapcsolatos bűncselekmény súlyát, amit a bünte-
tési tétel is kifejez, felemelte az emberölés szintjére”.

A büntetés-végrehajtás problémái – problémák a büntetés-végrehajtással

A börtönnépesség növelésére irányuló büntetőpolitikai szándéknak
mindenképpen számolnia kell a következményes hatásokkal is. Min-
denekelőtt a büntetés-végrehajtási intézetekben tapasztalható zsúfoltsá-
g növekedésével, amely már jelenleg az átlagosan 136 százalékos

14 Blumstein, A. (1992): Making Rationality Relevant. (Presidential Address) The American Society of Criminology, Criminology 31:1-16.

A
büntetés-végrehajtási
intézetekbe azok is
bekerülnek, akik-től
már nincs mást
elvenni, mint a
szabadságukat.

kihasználtsággal működik, de vannak olyan intézetek, amelyek „töltése” 300 százalékos.

Számolni kell azzal, hogy növekedni fog a feszültség, s megnő az erőszak és a szabályszegések valószínűsége az intézeteken belül. 1998-ban a büntetés-végrehajtás rendszerében a fegyelmi vétségek száma egy év alatt 12 százalékkal emelkedett, ezen belül minden 5–6. eset az elítéltek egymás sérelmére elkövetett cselekménye volt.¹⁵

Számolni kell az intézeteken belüli korrupció lehetőségének növekedésével is. 1998-ban a büntetés-végrehajtás hivatásos állományának 697 tagja (12,7 százalék) ellen indult büntető-, illetve fegyelmi eljárás. Bűncselekmény elkövetése miatt 68 főt marasztaltak el a bíróságok, további 20 személlyel szemben a büntetőeljárás az év végén bírói szakban, 64 esetben nyomozati szakban volt.¹⁶

Nem kétséges, hogy létszámnövekedés esetén még nehezebb lesz munkát, képzést, elfoglaltságot szervezni a büntetés-végrehajtási intézetekben. 1998-ban az elítéltek csupán 20 százaléka vett részt valamilyen képzésben (általános iskolaiban 805 fő; középiskolaiban 72, szakmunkásképzésben 54, munkaerő-piaci átképzésben pedig 1109 fő, valamint négy intézetben működik népfőiskola).¹⁷ Az sem kétséges továbbá, hogy a hosszabb tartamú szabadságvesztések alkalmazása következtében a büntetés-végrehajtási intézeteknek fel kell készülniük

az idősebbé váló börtönpopuláció ellátásának nehézségeire: megemelkednek a gyógyszer-költségek s az egyéb ellátások terhei is nőnek.

Az sem kétséges, hogy az Európai Börtön-szabályokban foglaltakat még nehezebb lesz megközelíteni, és hogy a szabadságvesztésre ítélték még távolabb kerülnek az otthonuktól, holott ez az arány most sem túl kedvező.

Köztudott, hogy a fogva tartottak körében a népességarányukat messze meghaladó mértékben vannak cigány származású elítéltek. A kisebbségi csoportok felülreprezentáltsága a büntetés-végrehajtásban nemcsak hazai jelenség. Az adatok szerint Ausztráliában a 15 éven felüli népességben azoknak a bennszülötteknek, akik munkanélküliek és akiknek alacsony az iskolai végzettségük, 130-szor nagyobb az esélyük arra, hogy bűncselekmény elkövetése esetén börtönbe kerüljenek, mint a többséghez tartozóknak.¹⁸ Nekünk azonban 1992 óta még hivatalos adataink sincsenek ezzel kapcsolatban, de ar-

Töretlenebb tradíciójú országokban elképzelhetetlen, hogy a kisebbségek ügyeinek kezelésében kis mértékben, vagy egyáltalán ne vegyenek részt az adott kisebbségi csoport képviselői, segítői.

15 Tari, F. (1999): Számadás. A büntetés-végrehajtás munkája 1998-ban. Börtönügyi Szemle 1999/1. sz. 63. o.

16 Tari, F. (1999): id. mű 68. o.

17 Tari, F. (1999): id. mű 64. o.

18 Walker, J.–McDonald, D. (1995): The Over-Representation of Indigenous People in Custody in Australia. Australian Institute of Criminology, Trends & Issues No. 47., p. 5.

ról sem, hogy mekkora az ismertté vált elkövetők körében a cigány kisebbséghez tartozó személyek aránya. Az ezzel kapcsolatos gyakorlatot át kell értékelni, hiszen az adatvédelmi érdek primátusa akadályozza az egyéb jogok érvényesülését és számos kedvezőtlen következménnyel jár. Töretlenebb tradíciójú országokban elképzelhetetlen, hogy a kisebbségek ügyeinek kezelésében kis mértékben, vagy egyáltalán ne vegyenek részt az adott kisebbségi csoport képviselői, segítői (jelen esetben a roma szociális munkások, nevelőtisztek, pártfogó felügyelők, rendőrök, ügyészek, bírák stb.). Miután az eljárás alá vont személyek meghatározó hányada cigány származású, ezért minden lehetséges eszközzel támogatni kell a cigány származású szakemberek alkalmazását a kezelő rendszer intézményeiben. Ennek hiányában a kisebbségi népcsoport tagjainak speciális szükségleteiről – ez irányú ismeretek, felkészültség hiányában – tudomást sem vesz a kezelőrendszer. Szimptomatikus, hogy a büntetés-végrehajtás 1998. évi beszámolójában mindössze egyetlen mondat szerepel a romákkal kapcsolatosan, nevezetesen az, hogy „...négy intézetben működött cigány népiskola”¹⁹.

Összefoglalás helyett

Az európai államok egyikében sem épül a kriminálpolitika csupán a büntetés-végrehajtási rendszer megfelelőbb működtetésére, s látni kell azt is, hogy a börtönépítési szándék, de még ennek tényleges megvalósítása sem helyettesítheti a büntető igazságszolgáltatási reformot.

Elengedhetetlen annak megértése, hogy a bűnügyi reform szervezeten hozzátartozik a jó kormányzáshoz, és hogy sikeréhez elengedhetetlen egy olyan bűnmegelőzési rendszer kialakítása, amelyben a civil társadalom is szerepet vállal. Hajlamosak vagyunk ugyanis elfeledkezni arról, hogy a büntetőpolitikának alapvető célja a bűnözés csökkentése, és nem csupán az adott elkövetők megbüntetése. Ha a büntetések szigorítására kerül a legnagyobb hangsúly, s emellett eltörpül a bűnmegelőzés fontossága, az – álláspontom szerint – a katasztrófaszerű működés forgatókönyve.

Fel kell ismerni, hogy a szegénység és a társadalmi hátrányok sem kezelhetők megfelelően a büntetőjogi reform nélkül. A fogva tartottak szintén a társadalom tagjai. Mindannyiunk – de főként a jövőben sértetté válók számának csökkentése – érdekében hathatós lépéseket kell tenni társadalmi reintegrációjuk érdekében. A szabadságvesztés végrehajtásának ugyanis az elkövető megbüntetése mellett az is a célja, hogy elősegítse a visszailleszkedés feltételeit lehetőleg az elítélt közreműködésével. E célmeghatározás mögött látnunk kell a szigorú racionalitást. Amennyiben az intézményrendszer és a közösség nem tesz meg minden tőle telhetőt a bűnelkövetők reintegrációja érdeké-

19 Tari, F. (1999): id. mű 64. o.

ben, úgy a következő bűncselekmény sértette a közösség egy következő tagja lesz. Emellett a rosszul kezelt elkövetőből könnyebben válik visszaeső, ennek megfelelően a rossz büntetés-kiszabási gyakorlat és a rossz végrehajtási gyakorlat nemhogy csökkentené, de kifejezetten növeli a bűncselekmények számát. Azoknál az elkövetőknél, akik „forgóajtón járnak” a börtönbe – hol kinn, hol benn vannak – gyakran alig van különbség a benti és a kinti életfeltételeik között, s valóban nincs mást veszíteniük, csak a szabadságukat. S mivel a büntető igazságszolgáltatás rendszere szinte csak őket képes megfogni, akkor el is veszi tőlük ezt az egyetlen tulajdonukat – mást viszont nem oldott meg, csupán a szabadságvesztést hozza létre. Kétségtelen, hogy a jogkövető hajléktalanokkal és munkanélküliekkel szemben méltánytalan lehet az az igény, hogy a bűnelkövetőket segítsük szervezeten munkaalkalomhoz és hajlékhoz, ezt mégis indokolja a társadalom védelme. A visszaesési arány a munkát, a biztos hajlékot, a megtartó emberi kapcsolatokat találó szabadulók között jóval alacsonyabb, mint az ilyenekkel nem rendelkező szabadulók között.

A börtönök zsúfoltsága nem oldható meg újabb börtönök létesítésével. A büntetés-végrehajtásba bejutók és az onnan szabadulók számának könnyebb kezeléséhez csak a jogszabályi feltételek megváltoztatása vezethet el. Az alternatív szankciókkal kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciók csak akkor csökkentik a börtönnépességet, ha egy átfogó, szélesebb büntetőpolitika keretei közé illeszkednek, amely egyéb eszközöket is használ a börtönnépesség számának csökkentésére. Fontos, hogy a törvényhozás világos kereteket teremtsen az alternatív szankciók alkalmazására, és hogy a bírák elfogadják az erre irányuló jogalkotói szándékot. Hasonlóan fontos, hogy egyértelműek legyenek a szervezeti feltételek, s hogy a kormányzati és nem-kormányzati szervezetek felelősségét is egyértelműen meghatározzák. Ugyanilyen fontos lenne annak a közfelfogást formáló kampánynak a támogatása, amely elősegítené, hogy a nyilvánosságban is elfogadják a koncepciót. A külföldi tapasztalatok egyértelműen azt bizonyítják, hogy ezek olyan szankciók, amelyek egyszerre elégítik ki azt a közösségi igényt, hogy a bűnösök bűnhődjenek, és azt, hogy kevesebb legyen a bűnisméltás. Az alternatív szankciók tehát hatékonyabban csökkentik a bűnözést, s teszik fölöslegessé a börtönférőhelyek bővítését. Tervezett és hatékony lépések szükségesek tehát az alternatív szankciók alkalmazásának növelésére.

Ezért óvnám a kormányzatot attól, hogy rabjává váljon a bűnözési pánik gerjesztette jogalkotásnak, és hogy úton-útfélen a „börtön működik” jól ismert szlogenjét hangoztassa – bár lehet, hogy most már késő. Tény, hogy amíg az elítélt a börtönben van, nem követ el újabb bűncselekményt. A szabadságvesztésre ítélték túlnyomó többsége azonban, előbb vagy utóbb kijön a börtönből. A társadalom akkor jön rá majd arra, hogy a börtön mégsem működik.

A „keményen a bűnözés ellen” jól szolgálhatja a politikai kampányokat, de nem helyettesítheti a józan, a jelenre és a jövőre egyaránt tekintő büntetőpolitikai irány kidolgozását. Ennek hiányában marad a jelenlegi állapot, amelyben láthatatlan bűnelkövetőknek (akiknek kilétét nem sikerül a bűncselekmény elkövetése után felderíteni) ígérünk több börtönt, hosszabb szabadságvesztést, majd a felépített börtönökbe nem őket zárjuk be, akik a legtöbb kárt okozták, hanem azokat a veszteseket, akiket legalább sikerül elfogni. S így lényegtelené válik, hogy a büntetőpolitikai irányok meghatározásánál – a fizika törvényszerűségeivel ellentétben – lehet egyszerre két irányba is haladni, és ún. „kettős nyomtávú” büntetőpolitikai kialakításával eltérő büntetőpolitikai célokat megfogalmazni a bűnözés különböző szintjeinek és eltérő bűnelkövetői csoportjainak kezelésére.